

Crisispolitiek vermijden?

DRS. J. VAN GINKEL — DRS. H. H. J. LABOHM

In *ESB* van 30 januari 1980 beveelt L. van der Geest een aantal maatregelen aan die z.i. een bijdrage zouden kunnen leveren aan het vermijden van een economische crisis in het licht van de nieuwste, vrij pessimistische cijfers van het CPB over de toekomst van de Nederlandse economie 1). De aanbevelingen van Van der Geest zijn symptomatisch voor het denken van een grote groep „progressieve” economen in ons land. Wij beschouwen deze aanbevelingen en de theoretische inzichten waarop zij berusten niet alleen als grotendeels onjuist, maar ook als contra-productief omdat zij naar onze mening verwachtingen wekken die ook een kabinet van andere politieke signatuur niet waar kan maken en een belemmering vormen voor de zo noodzakelijke maatschappelijke steun voor een beleid gericht op de gezondmaking van de Nederlandse economie.

Verwarring conjunctuur en ruilvoetverslechtering

Het pleidooi van Van der Geest behelst een gepopulariseerde variant van een keynesiaans stimuleringsbeleid. Als wij zijn redenering goed hebben begrepen, stelt hij dat indien op de „nationale verarming”, zoals gebleken uit de recente cijfers van het CPB, zou worden gerea-geerd met een bestedingsbeperking, er via allerlei dynamische effecten meer werkloosheid en leegloop zouden ontstaan en de kans op recessie of depressie groot is. Om dit te voorkomen zou een stimuleringsbeleid dienen te worden gevolgd waarbij een financieringsstekort van 5½% van het nationaal inkomen niet op voorhand als heilige koe zou mogen worden beschouwd. Voornoemde verarming is voor een belangrijk deel bepaald door een verhoging van de olieprijzen. De olielanden zullen volgens Van der Geest hun nieuw verworven oliedollars met een zekere vertraging weer in de wereldeconomie brengen, hetgeen tijdelijk tot een vermindering van de bestedingen zal leiden. Van der Geest knoopt hieraan vast dat verondersteld mag worden dat de inzinking in de

westerse landen in elk geval voor een deel van „conjuncturele” aard zal zijn. Vervolgens trekt hij de conclusie dat op die recirculatie van de oliedollars een „voorschot” zou kunnen worden genomen om door het dal van de recessie heen te komen.

Naar onze mening haalt Van der Geest hierbij conjunctuur en ruilvoetverslechtering op onverantwoorde wijze door elkaar. Sterk vereenvoudigd kan men zich de eerste voorstellen als een golfbeweging van economische activiteit binnen een volkshuishouding. De traditionele keynesiaanse medicijn ter bestrijding van een vermindering van de bestedingen als gevolg van een oppotting in de particuliere sector, is een verhoging van de overheidsuitgaven door een politiek van begrotingstekorten. Is de economische activiteit weer op peil, dan dient het omgekeerde te gebeuren. (De ervaring heeft overigens geleerd dat dit deel van de keynesiaanse receptuur in de praktijk niet werd toegepast, hetgeen heeft bijgedragen tot het gedeeltelijke échec van het keynesiaanse.) In dit geval blijven de welvaartsoverdrachten beperkt tot de particuliere en collectieve sector van één en dezelfde samenleving, hetgeen als een vestzak-broekzakmutatie zou kunnen worden aangeduid. Bij een ruilvoetverslechtering is daarentegen sprake van een afdracht van middelen van het ene land naar het andere land. Ook al besteedt dat andere land die middelen niet direct, het blijft een claim op de in het ene land geproduceerde goederen en diensten houden. Indien men in een dergelijke situatie door een beleid van begrotingstekorten de nationale bestedingen in het ene land kunstmatig op een hoog peil houdt en in feite de claim van het andere land (tijdelijk) negeert, zal men rekening moeten houden met een extra harde terugslag in de eigen consumptie wanneer het andere land zijn claim komt innen. Maar we hebben niet met een twee-landenmodel te maken. Het innen van de claim kan ook in andere landen plaatsvinden, afhankelijk van wat die landen te bieden hebben (de OPEC-landen kunnen b.v. ook besluiten hun guldens in Duitsland te besteden). Hierbij rijst het vraagstuk van

de concurrentiepositie. Een expansief beleid zal die concurrentiepositie nadelig beïnvloeden, zodat ook via deze weg met een extra klap rekening moet worden gehouden.

Nederland koploper in westers reflatiebeleid?

Laten we echter even aannemen dat het westen als geheel er goed aan doet een voorzichtig reflatoir beleid te voeren om het oppotten van Arabische oliedollars gedeeltelijk ongedaan te maken in afwachting van de tijden waarop zij ons de rekening zullen presenteren. Is Nederland dan het aangewezen land om voorop te gaan lopen? Van der Geest meent, dat onze relatieve positie dank zij aardgas niet slecht is en dat het daarom verantwoord is dat Nederland bij een ge-coördineerd stimulerend optreden in de EG het voortouw neemt.

Naar onze mening is de Nederlandse economie echter te zwak om de gevolgen van een puur anti-cyclisch beleid te kunnen doorstaan. Iedere nieuwe paplepel van dit medicijn brengt een geringere opleving teweeg terwijl de ongunstige bijverschijnselen zich steeds duidelijker manifesteren.

De zwakte van de Nederlandse economie schuilt in het feit dat haar vitaliteit is aangetast waardoor een snel herstel niet meer mogelijk is. De samenstelling van ons exportpakket is n.l. uitermate zwak geworden. De drie pijlers waarop onze exportgroei leunde, te weten de petrochemische industrie, de landbouwsector, en het aardgas, kwijnen of verdwijnen. De omschakeling naar nieuwe levensvatbare activiteiten zal eerst geleidelijk tot stand komen. Daarbij zal de „geen-winst/verlies-werk”-relatie sterker zijn dan de „winst/werk”-relatie.

Als het herstelproces zich inzet dan zal dat een veel hoger niveau van bedrijfsinvesteringen met zich brengen dan in de afgelopen vijf jaar het geval was. Afgezien hiervan zullen omvangrijke additionele investeringen nodig zijn in de milieusector en de energiehuishouding. Als gevolg van dit (hopelijk) aantrekkelijk investeringsniveau zal met name in de beginfase de betalingsbalans onder sterke druk komen te staan. Het is n.l. niet te verwachten, dat onze prijsconcurrentie zo snel zal verbeteren, dat de export snel zal aantrekken. Daarbij komt dat het tekort op de energiebalans in de komende 20 jaar met zeker f. 1 à 2 mrd. zal oplopen. Een groot deel van de gerealiseerde exportgroei zal dus nodig zijn om de stijgende energierekening te kunnen blijven betalen. (Aangezien in export een flink deel import verdiscon-

1) L. van der Geest. Crisispolitiek vermijden, *ESB*, 30 januari 1980.

teerd zit levert f. 2,5 mrd. méér export per saldo hoogstens een positief betalingsbalanseffect op van f. 1,5 mrd.)

Betalingsbalanstekorten zijn slechts aanvaardbaar voor zover ze samengaan met a. een structurele verbetering in het nationaal bestedingspatroon (meer omwegproductie t.b.v. export, energie en milieu ten koste van het aandeel der particuliere consumptieve bestedingen); b. een verbetering in de beloningstructuur (het aandeel overig inkomen zal meer moeten groeien, van ca. 6% van het nationaal inkomen naar ca. 12%; daarnaast zal er ruimte moeten zijn voor incidentele loonaanpassingen; daar waar knelpunten bestaan in de vraag- en aanbodverhoudingen op de arbeidsmarkt.

Niet zozeer de tijdelijke overbesteding is daarom uit den boze, als wel de wijze waarop deze tot stand komt. Het „op peil houden van de huidige bestedings-samenstelling” lost de huidige problemen niet op, integendeel. De enige manier om het verlies van de aardgasbaten en de ruilvoetverliezen op te vangen bestaat in het creëren van een groter produktievermogen in de exportsector en het tot stand brengen van een energie-efficiëntere volkshuishouding, of wel: meer inspanning voor hetzelfde resultaat. Als de betalingsbalanstekorten echter voortvloeien uit een „voorzichtig voortgezette overbestedingspolitiek” zonder meer dan lijkt de kans op herstel uitgesloten.

Wij kunnen niet inzien hoe de structurele verbetering zich kan realiseren wanneer het bedrijfsleven zich de toegang tot de kapitaalmarkt verspert ziet door te omvangrijke leningsoperaties van de overheid. Te vrezen valt bovendien dat de combinatie van krapten op de kapitaal- en geldmarkt en de betalingsbalanstekorten de rentestand in Nederland tot recordhoogten zullen doen opvoeren. Het lijkt ondenkbaar dat onder die omstandigheden de ook door Van der Geest gewenste investeringen in energiebesparingsprogramma's ook maar bij benadering het gewenste niveau zullen kunnen halen. Het is om deze redenen, dat het huidige overheidstekort moet worden teruggebracht bij gelijktijdige verlichting van de financiële lasten van het bedrijfsleven. Dat hierdoor veel verdergaande bezuinigingen nodig zijn dan thans worden overwogen moge uit het bovenstaande duidelijk zijn. Het is in dit verband misschien aardig om prof. Goudzwaard te citeren (*NRC Handelsblad*, 2 februari jl.).

„Ik geloof dat de staatsfinanciën dit komend halfjaar volstrekt in de soep lopen. Die 3 à 4 miljard bezuinigen waarover wordt gepraat is nog maar een façade. De voorspellingen van het Centraal Plan Bureau maken duidelijk dat zelfs wanneer de Nederlandse bevolking op korte termijn bereid zou zijn de nullijn in de contractlonen en 1 procent verhoging van het incidentele loon te aanvaarden, dan nog zullen bezuinigingen van meer dan 15 miljard nodig zijn. Bedenk maar even wat Bestek al voor verzet heeft opgeroepen.

Onze psychologisch begrijpende overheid zal die confrontatie niet aankunnen. Daarmee komen we voor onoplosbare problemen te staan met de staatsfinanciën. Het gaat naar een bankroet toe. Ik heb de indruk dat *Andriessen niet weet hoe hij eruit moet komen*”.

Het einde van de olieprijsverhogingen nog niet in zicht

Met de recente olieprijsverhoging tot zo'n \$ 30 per vat is naar alle waarschijnlijkheid het eind nog niet in zicht gekomen. Hoewel op dit moment misschien wel enige ontspanning op de oliemarkt kan worden geconstateerd, begint zich onder energiedeskundigen thans een consensus af te tekenen dat de langetermijnevenwichtsprijs van olie rond de \$ 40 per vat bedraagt (in dollars van 1979). Hun opvattingen vinden onder meer steun in studies als die van Bechtel, San Francisco 2). De deskundigen hebben zich wel meer vergist, dus kan men hieraan niet meer dan beperkte waarde hechten. Wel is het zo dat ze in het verleden altijd aan de lage kant zaten met hun verwachtingen.

Waarschijnlijk is dus dat we met nog verdere olieprijsverhogingen en even zovele ruilvoetverliezen zullen worden geconfronteerd, met de bekende gevolgen voor de ontwikkeling van de internationale handel, waarvan Nederland voor zijn export zo afhankelijk is. Kortom een toekomstperspectief dat bepaald niet noodt tot het nemen van „voorschotten”. Het is naar onze mening derhalve raadzaam het ruilvoetverlies nu maar te „nemen”. (Wij hebben hierbij de complicatie dat ook Nederland via de export van zijn gas van de energieprijsverhogingen profiteert buiten beschouwing gelaten.)

De gevaren van de keynesiaanse benadering

Op het meer fundamentele vlak zijn wij van mening dat de door Van der Geest impliciet aangehangen gedachten-gang dat overheden bij machte zouden zijn een economie op vrij nauwkeurige wijze macro-economisch te sturen (Van der Geest spreekt b.v. van een „voorzichtige reflatie”) hoe langer hoe minder aanhangers heeft. Sterker nog, wij geloven dat het besef is gegroeid dat het vertrouwen in een zodanig vermogen en het daaruit voortvloeiende beleid tot ernstige onevenwichtigheden in de westerse economieën hebben geleid.

Hayek 3) stelt b.v. in dit verband dat het geloof dat alle werkloosheid van enig belang te wijten zou zijn aan een tekort van de *totale* vraag en kan worden bestreden door de toename van deze vraag de belangrijkste vergissing is van de theorie die gedurende de laatste 25 jaar als leidraad heeft gediend van de monetaire en financiële politiek.

Hayek ontkent niet dat dit wel eens het geval kan zijn, maar benadrukt dat werkloosheid in de meeste gevallen wordt veroorzaakt door een wanverhouding tussen de verdeling van arbeid (en andere produktiefactoren) over verschillende bedrijfstakken (en streken) en de verdeling van de vraag over de produkten daarvan. Deze wanverhouding wordt veroorzaakt door een verstoring van het systeem van relatieve prijzen en lonen en kan alleen worden gecorrigeerd door een wijziging in deze relaties. Dat betekent door het tot stand brengen van zodanige relatieve prijzen dat in elke sector van de economie het aanbod gelijk is aan de vraag.

De oorzaak van de werkloosheid is met andere woorden een afwijking van de prijzen en de lonen van hun evenwichtspositie die zij uit zich zelf zouden hebben bereikt in een vrije markt met waardevast geld.

Een van de belangrijkste bezwaren van Hayek tegen een voortwoekerende inflatie is niet dat deze tot steeds hogere prijzen leidt, maar dat deze om een aantal redenen leidt tot een verandering van de *prijsverhoudingen* en daardoor tot een verandering in de richting van de produktie en de allocatie van produktiefactoren (daarbij inbegrepen arbeid). Hayek stelt — zonder dat hij dat overigens voor de huidige situatie aantoon; voor het Oostenrijk van de jaren twintig geeft hij wel een voorbeeld — dat inflatie leidt tot een creatie van werkgelegenheid in sectoren die slechts bij de gratie van de inflatie in hun bereikte omvang kunnen bestaan. Vermindert de inflatie dan zal dat een inkringing van die sectoren en werkloosheid tot gevolg hebben.

Dit soort werkloosheid kan volgens Hayek wel tijdelijk worden verholpen door een stimulering van de vraag en inflatie, maar op de lange termijn wordt de situatie daar alleen maar slechter van als gevolg van het feit dat inflatie leidt tot een verkeerd gebruik — anders gezegd: een minder dan optimaal gebruik — van produktieve hulpbronnen. Een dergelijke werkloosheid kan slechts worden voorkomen door verschuiving van arbeid uit sectoren waar een arbeidsoverschot heerst naar sectoren met een tekort. Met andere woorden, een voortdurende aanpassing van verschillende soorten arbeid aan een zich wijzigende vraag vereist een reële arbeidsmarkt waarin de beloning van verschillende soorten arbeid door vraag en aanbod worden bepaald. Zonder een goed functionerende arbeidsmarkt is geen zinvolle kostenrekening mogelijk en geen efficiënt gebruik van produktieve hulpbronnen, aldus Hayek.

2) *The Economist*, 6 oktober 1979, blz. 124.
3) F. A. Hayek, *New studies in philosophy, politics, economics and the history of ideas*, Londen, 1978.

Arbeidsmobiliteit en werkloosheid

Ook het Interfutures-project van de OESO benadrukt de betekenis van een goed functionerende arbeidsmarkt 4). In het rapport waarin dit project is uitgedomd, wordt de vermindering van het vermogen en de bereidheid van werkzoekenden gesignaleerd om zich aan structurele veranderingen aan te passen. Het Interfutures-rapport stelt enerzijds dat de *fricties* zijn toegenomen:

- door het toenemend aantal werkende vrouwen is het aantal gezinnen waarvan meer dan één lid aan het arbeidsproces deelneemt gegroeid. Dit heeft geleid tot een vermindering van de regionale mobiliteit. Hetzelfde zal gebeuren indien het aantal één-oudergezinnen toeneemt;
- als gevolg van een verandering in het waardenpatroon en van de reeds bereikte levensstandaard lijkt de relatieve betekenis van het inkomen achteruit te zijn gegaan in vergelijking met andere waarden, zoals het behoud van het sociale milieu en het genot van het gezinsleven. Doordat werkzoekenden in hun werk naast een beloning ook andere vormen van bevrediging zoeken, is het hen ook moeilijker naar de zin te maken;
- door de groei van het eigen-woningbezit is de regionale mobiliteit afgenomen (In Nederland dient in dit verband natuurlijk ook onze woningmarkt te worden genoemd, verdeeld in twee sectoren, een vrije en een gesubsidieerde sector, waartussen weinig mobiliteit bestaat, terwijl ook binnen de gesubsidieerde sector de mobiliteit problematisch is). Voorts kunnen sommige kenmerken van het schoolstelsel de regionale mobiliteit van gezinnen met kinderen in de weg staan.

Anderzijds zijn de *prikkels* om van werkkring te veranderen afgenomen:

- door progressieve belastingen zijn de verschillen in netto inkomen kleiner dan die in bruto inkomen. (In ons land bedraagt de marginale druk door een cumulatie van belastingen, premies en inkomensafhankelijke subsidies en retributies voor grote groepen van de bevolking 45% tot meer dan 100%, waarbij de lage-inkomensgroepen zich niet zelden aan de hoge kant van deze schaal bevinden 5).);
- een loonpolitiek gericht op het behoud van vaste beloningsverhoudingen tussen bedrijfstakken verschaft de werknemers geen prikkel om van werkkring te veranderen voordat er een reëel gevaar van ontslag bestaat;
- een werkgelegenheidsbeleid dat het ontslag van arbeidskrachten moeilijk of kostbaar maakt, vermindert niet alleen de prikkel tot verandering, maar rechtvaardigt tot op zekere hoogte ook de onwil van de betrokkenen om zich aan nieuwe omstandigheden aan

te passen. Werkgelegenheidssubsidies en werkloosheidsuitkeringen kunnen, o.m. afhankelijk van de hoogte, hetzelfde effect sorteren.

Deze problemen lost men niet op met het door Van der Geest bepleite „voorzichtige reflatoire” beleid.

Energiebesparing

Hoewel wij het met Van der Geest eens zijn dat energiebesparing grote prioriteit geniet, achten wij het niet vanzelfsprekend dat dit door massale overheidsprogramma's op kosten van de gemeenschap plaatsvindt. Wij willen niet ontkennen dat de overheid reeds thans veel bemoeienis heeft met het energiegebeuren (gasexploitatie, elektriciteitsopwekking, warmte-isolatievoorschriften enz.), maar wij zien niet in waarom de overheid particulieren die in het algemeen niet tot de minstbedeelden in deze samenleving behoren zou moeten subsidiëren om op hun energierekening te kunnen besparen met behulp van een nieuw te creëren bureaucratisch apparaat. Wel zou de overheid naar onze mening op andere wijze ernst moeten maken met energiebesparing, namelijk door „anticiperende marktconforme” prijsverhogingen via heffingen of anderszins; uiteraard onder gelijktijdige opschoning van de prijsindex ten einde (prijs)compensatie waar niets te compenseren valt, te voorkomen 6). Uit recent onderzoek komt namelijk zeer duidelijk naar voren dat prijsverhoging een van de meest effectieve en snel werkende instrumenten vormt om energiebesparing af te dwingen.

„Windfall profits”

Wat de „windfall profits” van de oliemaatschappijen betreft zijn wij ook een andere mening toegedaan dan Van der Geest. In de eerste plaats vinden wij dat de winsten van de oliemaatschappijen niet zo excessief zijn als velen wel geloven. In dit verband verwijzen wij onder meer naar de onlangs gepubliceerde cijfers van Shell 7). In de tweede plaats geloven wij dat de oliemaatschappijen dit geld goed kunnen gebruiken voor nieuwe zeer kapitaalintensieve projecten in de energiesfeer ter verruiming van het aanbod. In de derde plaats achten wij gelegenheidswetgeving ter afroaming van winsten als het bedrijven goed gaat, schadelijk voor ons economisch stelsel: Wij zijn van mening dat vernieuwing (innovatie) en welvaartsverbetering voor een belangrijk deel uit de particuliere sector zullen moeten voortkomen. Dat kan alleen indien voldoende (winst)prikkels worden gehandhaafd. Het is uiterst schadelijk voor het ondernemen indien het kader waarbinnen het bedrijfsleven moet opereren en plannen op willekeu-

rige wijze door de overheid wordt gewijzigd; in dit geval door afroaming van incidentele winsten door middel van gelegenheidswetgeving.

Een allesomvattend inkomensbeleid

Wij geloven dat het allesomvattende inkomensbeleid dat door Van der Geest wordt bepleit, niet in ons type maatschappij, de gemengde markteconomie, valt te verwezenlijken. Nog afgezien van het feit dat ons geen in de praktijk werkbaar criteria voor „rechtvaardige” inkomens bekend zijn, wijzen wij erop dat het aanpassingsvermogen aan gewijzigde omstandigheden en nieuwe wensen, en daardoor welvaartsgroei, een van de sterke kanten van ons economisch stelsel vormt. In beginsel worden de mensen hierbij beloofd overeenkomstig de bijdrage die zij leveren aan de maatschappelijke behoeftenbevrediging, zoals die — voor een belangrijk deel — op de markt tot uitdrukking komt en de wijze waarop ze weten in te spelen op veranderingen daarin, ongeacht het feit of dit nu rechtvaardig is of niet. Zij zullen de daarmee gepaard gaande offers slechts willen brengen indien zij daarvoor met voldoende inkomen of anderszins worden gecompenseerd. Wil dit proces soepel verlopen dan is daarvoor een flexibele inkomensstructuur noodzakelijk. Zou men deze vervangen door een rigide bureaucratische structuur waarin „rechtvaardigheid”, wat dat dan ook moge zijn, zou prevaleren, dan belemmert dit het aanpassingsvermogen en daarmee het welvaartsscheppend vermogen van ons economisch stelsel. Toch zou een dergelijke structuur waarschijnlijk best tegemoet kunnen komen aan de rechtvaardigheidsgevoelens die velen ten aanzien van de inkomensverdeling koesteren. Immers, een en ander impliceert ook een doorbreking van de inkomenskartels van de beoefenaren van zelfstandige beroepen en hogere beloning voor vuil en onaangenaam werk.

Herverdeling van werk

Met de door Van der Geest bepleite varianten voor de herverdeling van

4) *Interfutures. Facing the future. Mastering the probable and managing the unpredictable*, OESO, Parijs, 1979. Voor een Nederlandse samenvatting van enkele hoofdlijnen uit het rapport, zie H. H. J. Labohm. *Vervlochten toekomst*, *Internationale Spectator*, augustus 1979.

5) *Inkomensprijzen*. Brief van de Minister van Financiën aan de Tweede Kamer, 15 833, 1979-1980.

6) H. H. J. Labohm. *De afwendbaarheid van een wereldolietekort*. *ESB*, 7 september 1977. Voor een kritiek daarop zie J. A. H. de Beaufort Wijnholds, *ESB*, 2 november 1977.

7) *Profit on OPEC oil refined in Europe is slim*, Shell insists, *Petroleum Intelligence Weekly*, 28 januari 1980.

arbeid (met inlevering van loon) kunnen wij in beginsel instemmen. Wij wijzen er echter op dat deeltijdarbeid wegens de progressie in minder dan evenredige belastingopbrengsten resulteert. Het op grote schaal invoeren van deeltijdarbeid zal derhalve de collectieve financiering van de vele door Van der Geest bepleite maatregelen ernstig in gevaar brengen. Hier ligt een innerlijke tegenstrijdigheid in zijn betoog.

De verloren generatie economen?

Aan het eind van zijn artikel stelt Van der Geest dat we sinds de jaren dertig toch wel iets geleerd moeten hebben van de economie. Dat is naar onze mening inderdaad het geval. Maar deze lessen, die te vinden zijn in talloze internationale publikaties — die opvallend weinig aandacht krijgen in de publieke economische discussie in ons land — leiden toch in vele gevallen tot geheel andere conclusies dan Van der Geest trekt. In dit verband mag nog eens aan de uitspraak van Hayek worden herinnerd, die de laatste jaren op misschien niet geheel, maar toch in ieder geval op grotendeels overtuigende wijze revanche neemt op zijn wetenschappelijke aartsrivaal Keynes: „The whole theory underlying the full employment policies has by now of course been thoroughly discredited by the experience of the last few years. In consequence the economists are also beginning to discover its fatal intellectual defects which they ought to have seen all along. Yet I fear the theory will still give us a lot of trouble: it has left us with a lost generation of economists who have learnt nothing else” 8).

De politieke schaduwzijde van het geloof in de effectiviteit van de keynesiaanse aanpak, daar waar deze niet verkt, is dat de bevolking een rad voor ogen wordt gedraaid. Men wekt de indruk dat er een alternatief beleid mogelijk is dat geen of minder offers vergt en dat toch de werkgelegenheid in stand houdt. Het is de voortzetting van deze illusiepolitiek die ons nog het meest ongerust maakt.

J. van Ginkel
H. H. J. Labohm

Naschrift

Mijn artikeltje „Crisispolitiek vermijden” in *ESB* van 30 januari jl. is de heren Van Ginkel en Labohm blijkbaar in het verkeerde keelgat geschoten. Zij verwijten mij bij te dragen aan de voortzetting van een illusiepolitiek door in mijn stukje verwachtingen te wekken die niet waar te maken zijn, namelijk dat er een beleid mogelijk zou zijn dat geheel zonder of ten koste van minder offers de werkgelegenheid in stand zou

kunnen houden. Zij kunnen gerust zijn. Mijn artikeltje heeft het gevreesde effect niet gehad. Inmiddels is duidelijk geworden dat het kabinet-Van Agt een loonmatiging gaat dicteren en f. 3 mrd. extra ombuigen in de collectieve sector. Het heeft de „illusiepolitiek” dus beëindigd.

Maar er valt meer te zeggen. De inzenders schuiven mij in de schoenen dat ik het zou doen voorkomen alsof er thans geen offers noodzakelijk zouden zijn. Ik heb dat nergens gezegd en ben die mening ook niet toegedaan. Integendeel, ik ben ervan overtuigd dat onder de huidige omstandigheden offers niet kunnen uitblijven om een dreigende aanzienlijke verhoging van de werkloosheid te voorkomen. Maar die offers moeten wel zinvol zijn. Ik bedoel dat er uitzicht wordt geboden op een oplossing van de economische problemen en in het bijzonder op een vermindering van de werkloosheid. Als er alleen maar een aanpassingsbeleid wordt gevoerd in de sfeer van het financieringsstekort, spreek ik van crisispolitiek.

Ten slotte schrijven Van Ginkel en Labohm mij een aantal onjuiste inzichten toe. Als ik hun bezwaren inventariseer, dan blijkt ik op één pagina tien onjuiste en contraproductieve inzichten bijeen te hebben gebracht. Laat ik de bezwaren eens op een rijtje zetten en vervolgens kort becommentariëren.

Conjunctuur en ruilvoetverslechtering

Volgens Van Ginkel en Labohm haal ik op onverantwoorde wijze conjunctuur en ruilvoetverslechtering door elkaar. Hun toelichting maakt mij echter niet duidelijk hoe zij daarbij komen. Ik vermoed dat de verwarring die zij menen te zien te maken heeft met de wat merkwaardige opvatting van conjunctuur die zij erop na schijnen te houden: „een golfbeweging van economische activiteit binnen een volkshuishouding”. Met die laatste toevoeging gaan zij voorbij aan het internationale karakter dat het conjunctuurverschijnsel kan hebben en ook meestal heeft. Zo goed als binnen een volkshuishouding als gevolg van opopping de bestedingen kunnen achterblijven bij wat gezien de productiecapaciteit mogelijk is, zo kan ook in internationaal verband de omloopsnelheid van internationale valuta tijdelijk lager worden, doordat de bezitters van die valuta deze met een grotere vertraging weer in omloop brengen. Zo plant het conjunctuurverschijnsel zich internationaal voort. Dit is naar mijn mening thans aan de orde met betrekking tot de OPEC-landen. Er gaat een zekere tijd overheen voordat deze landen aanwendingsmogelijkheden voor hun snel gestegen inkomsten hebben gevonden. Dat was ook na de oliecrisis van 1973/1974 het geval.

Los daarvan staat een ruilvoetverslechtering. Ongetwijfeld is er thans in de internationale prijsverhoudingen sprake van een ruilvoetverandering ten nadele van olie-importerende landen en ten gunste van OPEC-landen. Die ruilvoetverslechtering vergt een aanpassing van de bestedingen in de landen die erdoor getroffen worden. Dit wordt door mij geenszins ontkend. Ik heb er slechts op gewezen dat de inzinking in de westerse landen voor een deel van conjuncturele aard is. Het is hoogst merkwaardig te moeten constateren dat Van Ginkel en Labohm mij verwijten conjunctuur en ruilvoetverslechtering door elkaar te halen, terwijl zij zelf beide verschijnselen op één hoop vegen.

De zwakte van de Nederlandse economie

Ervan uitgaande dat de recessie in de westerse landen mede een conjuncturele component bevat, is Nederland dan een van de aangewezen landen om een voorzichtig stimulerend beleid te voeren? Van Ginkel en Labohm menen van niet, omdat de Nederlandse economie te zwak is om de gevolgen van een anticyclisch beleid te doorstaan. Zij stellen dat de vitaliteit van de Nederlandse economie is aangetast. Nu kan men in alle ons omringende landen, en waarschijnlijk ook daarbuiten, dezelfde geluiden beluisteren. De vitaliteit van de economie schijnt overal te zijn afgenomen. Ik hecht aan die kwalificatie dan ook niet zoveel waarde. Zinvoller lijkt het mij vast te stellen, dat de teruglopende economische groei en de geringere stijging van de wereldhandel het alle westerse landen in economisch opzicht moeilijker hebben gemaakt dan voorheen het geval was, en dat die factoren een zekere aanpassing noodzakelijk maken. Maar is Nederland nu bijzonder zwak? Van Ginkel en Labohm wijzen op de samenstelling van het exportpakket. Door een ongunstige pakketsamenstelling zou onze export achterblijven bij de wereldhandel. Dit punt is de laatste jaren ook herhaaldelijk door het CPB naar voren gebracht. Maar in de *MEV 1980* wordt deze conclusie toch weer enigszins gemitigeerd. Er zouden statistische vertekeningen optreden. Er is wel achteruitgang van onze positie in vergelijking met het totale wereldaanbod, maar ten opzichte van de andere industrielanden is dat in mindere mate het geval.

Dat neemt echter niet weg dat versterking en diversificatie van het exportpakket alleszins toe te juichen zouden zijn. Dat vergt dan wel investeringen en kan leiden tot druk op de betalingsbalans. Daar hebben Van Ginkel en Labohm dan echter opeens niet meer zo'n

8) Zie voetnoot 3.

bezwaar tegen. Zij beginnen als het ware in mijn straatje te praten. Daarom zal ik ze maar vergeven dat zij door het plaatsen van aanhalingstekens de suggestie proberen te wekken dat ik beweerd zou hebben dat het „op peil houden van de huidige bestedingssamenstelling” iets zou oplossen. Neen, ook ik ben van mening dat „het creëren van een groter produktievermogen in de exportsector en het tot stand brengen van een energie-efficiëntere volkshuishouding” thans sterk de voorkeur verdienen. Daarmee slaat men immers twee vliegen in één klap: versterking van de economische structuur en het op peil brengen van de bestedingen. Deze toevoeging over de samenstelling van de binnenlandse bestedingen, waaraan ik in mijn korte artikeltje niet veel aandacht heb kunnen besteden, ondersteunt alleen maar wat ik schreef.

Het financieringstekort

De versterking van de economische structuur en de daarvoor benodigde investeringen zouden kunnen worden gedwarsboemd door de situatie op de kapitaalmarkt. Inderdaad kan op de kapitaalmarkt een zeker „gedrang” van geldvragers ontstaan, als de overheid met een omvangrijk financieringstekort een groot beslag op de aangeboden middelen legt. Toch moet ook hier de situatie niet worden overtrokken. Mijs inziens doen Van Ginkel en Labohm dat, als zij stellen dat veel verdergaande bezuinigingen nodig zijn om de rentestand in Nederland te verlagen en de bedrijven meer ruimte te geven op de kapitaalmarkt. In de eerste plaats zien zij dan over het hoofd dat het kapitaalmarktgebeuren geen puur nationale aangelegenheid is. Het renteniveau in ons land wordt vooral door buitenlandse factoren bepaald en slechts in beperkte mate door het financieringstekort van de overheid in Nederland. Bovendien kunnen door een relatief hoge rente hier te lande buitenlandse gelden worden aangetrokken die de kapitaalmarkt verzuimen. In de tweede plaats veronderstellen zij een sterke relatie tussen het renteniveau en de investeringen van bedrijven. Maar als zich goede winstperspectieven voordoen zullen bedrijven toch wel investeren, ook al is de rentelast wat hoger. Dat neemt niet weg dat een zeker remmend effect van een hoge rentestand op de investeringen ongetwijfeld aanwezig zal zijn.

Een bijkomend punt, waarom ik van mening ben dat een fixatie van de hoogte van het financieringstekort nogal dogmatisch aandoet, is ook de slechte voorspelbaarheid ervan. Het CPB is niet in staat het financieringstekort op een procent nauwkeurig te schatten, zoals b.v. uit het tegenvallen van de belastingontvangst met f. 3 mrd. (= bijna 1% financieringstekort) is gebleken.

Ten slotte wil ik graag nog eens in herinnering roepen dat ik in mijn artikel „Crisispolitiek vermijden” pleitte voor een *afweging* van de risico's van een hoog financieringstekort tegen die van een recessie c.q. depressie. Het is nu bijna twee maanden geleden dat het CPB met zijn verontrustende cijfers kwam en het kabinet met zijn eerste reacties, maar nog steeds heb ik die afweging — in termen van werkgelegenheid, inflatie, groei e.d. — niet gezien.

Toekomstige ruilvoetverliezen

De interessantste opmerking die Van Ginkel en Labohm in de paragraaf over de toekomstige olieprijsverhogingen maken, is de laatste zin tussen haakjes: „(Wij hebben hierbij de complicatie dat ook Nederland via de export van zijn gas van de energieprijsverhogingen profiteert buiten beschouwing gelaten.)”. Als het niet zo ernstig was, zou ik er bijna om moeten lachen dat zij de crux van het verhaal als een complicatie buiten beschouwing laten! Nederland exporteert bij benadering net zoveel energie als het invoert (het is een „semi-OPEC-land” in de woorden van Van Agt). En hoewel er sprake is van een zekere vertraging in de doorberekening van de olieprijsen in het aardgas en hoewel de doorberekening niet volledig is, loopt Nederland aardig mee met de energieprijsstijging. We zouden daarom eerst wel eens mogen kijken hoe groot dat ruilvoetverlies van ons land nu in werkelijkheid is, alvorens het te „nemen”. We hoeven ons niet rijker te rekenen dan we zijn, maar er is bepaald ook geen reden de arme man van Europa uit te hangen. Juist vanwege die aardgasvoorraad verkeert Nederland in een bevoorrechte positie en is het een van de aangewezen landen in Europa om thans een voorzichtig stimulerend beleid op gang te brengen. Voorzichtig in de zin dat een binnenlandse inflatiespiraal wordt vermeden.

Het vermogen om de economie bij te sturen

In plaats van het „voorzichtige reflectoire beleid” waarvan ik sprak, op te vatten als een stimuleringsbeleid waarbij geprobeerd wordt een binnenlandse inflatiespiraal te vermijden, verklaren Van Ginkel en Labohm mij een aanhanger van de gedachte dat overheden de economie op vrij nauwkeurige wijze zouden kunnen bijsturen. Op het gevaar af in vanzelfsprekendheden te vervallen, zal ik de term „voorzichtig” daarom nog wat nader toelichten. Terwijl er aan de ene kant in de Nederlandse economie tekenen zijn dat bepaalde bestedingen (b.v. materiële overheidsbestedingen) stimulerend verdienen, doen zich aan de andere kant knelpunten voor in het aan-

bod van bepaalde produktiefactoren (b.v. het aanbod van vaklieden in de bouw en de metaal in het westen van het land). Een stimulering van de economie moet daarmee zoveel mogelijk rekening houden om een verder oplopende overspanning op de betreffende deelmarkten te voorkomen. Dat betekent dat de beleidsruimte gering is en dat maatregelen gericht zullen moeten worden genomen. Tegelijkertijd moeten er pogingen in het werk worden gesteld om duidelijke knelpunten, zowel op de arbeids- als op de kapitaalmarkt, weg te nemen. In mijn terminologie is dat een „voorzichtig reflectoire beleid”.

Het doet wat overdreven aan daaruit te concluderen dat ik er impliciet van uitga dat de overheid de economie nauwkeurig zou kunnen bijsturen. Ik zie wel degelijk de beperkingen van het overheidsingrijpen. Maar ik zie ook de beperkingen van het marktmechanisme waar Van Ginkel en Labohm, in navolging van Hayek, zo sterk op schijnen te vertrouwen. M.i. staan zij volstrekt buiten de werkelijkheid, als zij veronderstellen dat b.v. de arbeidsmarkt een volkomen vrije markt zou kunnen zijn, waarbij alleen het loon vraag en aanbod van arbeid bepaalt. Er is nooit een arbeidsmarkt geweest die aan de condities van een perfecte markt heeft voldaan, en die zal er ook niet komen. Talrijke andere factoren dan alleen het loon bepalen de allocatie van arbeid. De sociale werkelijkheid kan toch niet terzijde worden geschoven op basis van zoets als een algemeen evenwichtsmodel of omdat de inflatie prijsverhoudingen verstoort! In een georiënteerde markt-economie staat de overheid aan het roer om het economisch proces bij te sturen. Ongetwijfeld maakt zij daarbij fouten. Misschien wordt haar stuurmanskunst overschat. Maar zelfs een overheid kan leren. Ik zie er geen verbetering in het roer maar los te laten en de economie geheel over te leveren aan de vrije krachten van de markt.

Fricties op de arbeidsmarkt

Intussen blijft het gebrekkig functioneren van bepaalde markten een feit. Van Ginkel en Labohm gaan nader in op de werking van de arbeidsmarkt. Ik heb dat punt in mijn artikeltje niet genoemd, maar het is zeker van belang. Daarom heb ik er geen bezwaar tegen het ei dat zij kwijt willen kortstondig te bebroeden. Hun weergave van de toegenomen fricties en de afgenomen prikkels op de arbeidsmarkt is interessant. Ongetwijfeld vormen deze factoren een belemmering voor het verminderen van de werkloosheid. Een arbeidsmarktbeleid dat oplossingen probeert te bieden voor deze — en andere — knelpunten kan niet worden gemist. Daarom is het zo'n betreurenswaardige zaak dat het overleg tussen regering en sociale partners over

het oplossen van knelpunten op de arbeidsmarkt volkomen is vastgelopen. Van Ginkel en Labohm hebben gelijk dat mijn „voorzichtige reflatie” voor dat probleem geen oplossing biedt, maar ik heb dat ook nergens gesuggereerd.

Energiebesparing

Als men nietsvermoedend zou lezen wat Van Ginkel en Labohm onder het kopje „Energiebesparing” te berde brengen, zou men zonder meer denken dat ik pleit voor 1. massale overheidsprogramma's voor energiebesparing op kosten van de gemeenschap; 2. subsidies aan particulieren; 3. een nieuw bureaucratisch apparaat voor energiebesparing. Waar zij het vandaan halen weet ik niet, maar in elk geval stond het niet in mijn stukje. Wat mij voor ogen staat is een verscherping van maatregelen (gebods- en verbodsbepalingen) daar waar verspilling van energie plaatsvindt (iedereen die om zich heen kijkt kan voorbeelden te over vinden) en een uitbreiding van investeringsprogramma's die leiden tot energiebesparing (stadsverwarming, energieopwekking uit alternatieve bronnen, warmte/krachtkoppeling e.d.). Bij het selecteren van investeringen moet behalve naar rentabiliteit (bij verwachte toekomstige energieprijzen) ook worden gekeken naar het aspect van de werkgelegenheid, exportkansen enz. De „anticiperende marktconforme” energieprijstijgingen die Van Ginkel en Labohm noemen zouden eveneens een rol kunnen spelen in het besparingsbeleid, maar met hun aanbeveling de prijscompensatie op te schonen maken zij zich weer schuldig aan de onzuivere redenatie die daaraan ten grondslag ligt en die ik al eerder in *ESB* aan de orde heb gesteld 1).

„Windfall profits”

Volgens Van Ginkel en Labohm zijn de winsten van de oliemaatschappijen niet zo hoog als velen wel geloven. Zij wijzen daarbij op Shell. Toevallig zijn juist de resultaten van Shell over 1979 bekend geworden. Bij 5% minder olie- verkopen steeg de netto winst van f. 4,4 mrd. tot f. 13,0 mrd. Daarbij ga ik niet in op allerlei mogelijkheden die er zijn om buitensporige winsten in de cijfers te camoufleren. Mijn opponenten stellen dat de oliemaatschappijen dit goed

kunnen gebruiken. Dat zal best waar zijn, maar dat kan de staat der Nederlanden ook. Wat betreft mijn pleidooi om aanwending van de extra baten van oliemaatschappijen in Nederland te garanderen sta ik overigens niet alleen. In het debat over zijn begroting in de Tweede Kamer heeft minister Van Aardenne — toch van onverdachte liberale huize — een identiek standpunt ingenomen. Ik geloof niet dat het juist is daarbij van gelegenheidswetgeving te spreken. Wetgeving is een neerslag van wat maatschappelijk aanvaard is. De scheve verhouding tussen de excessieve winsten van de oliemaatschappijen en de knellende tekorten van de staat is dat mijns inziens niet.

Inkomensbeleid

Het alle inkomens omvattende inkomensbeleid waarvan ik sprak, hebben Van Ginkel en Labohm verbasterd tot een „allesomvattend inkomensbeleid”. Zij achten dit in de gemengde markteconomie niet te verzevenlijken. Ik geloof dat zij gelijk hebben. Maar ik pleit ook helemaal niet voor een rigide bureaucratische structuur waarin de „rechtvaardigheid” is geformaliseerd. Ik pleit ervoor dat wanneer een inkomensmatiging wordt gevraagd, niet bepaalde bevoorrechte groepen in hoge mate buiten schot blijven. Inderdaad is het kwestieus wat onder een rechtvaardige inkomensverdeling moet worden verstaan. Maar er bestaat wel een grote consensus over de onrechtvaardigheid van bestaande grote inkomensverschillen die niet berusten op verschillen in inspanning, gebrachte offers e.d. Als aan die verschillen wat werd gedaan, zou al veel gewonnen zijn. Dan zou ook een matigingsbeleid voor de lagere inkomens aan geloofwaardigheid winnen.

Herverdeling van arbeid

Dat het op grote schaal invoeren van deeltijdarbeid tot minder dan evenredige belastingopbrengsten leidt is best mogelijk. Het kan ook andersom zijn, ik doorzie alle effecten daarvan niet geheel. Misschien is er een verlaging van de directe belastingopbrengsten en een verhoging van de indirecte. In elk geval lijkt het me niet al te moeilijk de tarieven zo bij te stellen dat dit punt niet tot grote verstoringen leidt.

Het keynesiaanse recept

Tot slot van hun betoog citeren Van Ginkel en Labohm nog een keer Hayek, die doelend op aanhangers van Keynes spreekt van een „lost generation of economists who have learned nothing else”. Daarentegen wekken zij zelf hier en daar de indruk niet verder te zijn gekomen dan Adam Smith. Waar zij mij een eenzijdige keynesiaanse aanpak verwijten vergissen ze zich schromelijk. Het recept van Keynes voor de jaren dertig kan niet domweg worden toegepast in de huidige situatie. Er is thans sprake van conjuncturele en structurele onevenwichtigheden waarvoor Keynes alléén geen oplossing biedt. De keynesiaanse aanpak dient ondersteund te worden door een breed scala van andere instrumenten.

Tot slot

In mijn artikel „Crisispolitiek vermijden” plaatste ik kanttekeningen bij het (gebrek aan) economisch beleid van het kabinet en probeerde ik een alternatieve richting aan te geven. Van Ginkel en Labohm noemen die richting de voortzetting van een illusiepolitiek, maar er is noch sprake van de voortzetting van een politiek, noch wordt de illusie gewekt dat offers achterwege zouden kunnen blijven. Hun gehele betoog komt daardoor in hoge mate in de lucht te hangen. Daarbij zijn veel van hun bezwaren te herleiden tot het feit dat zij mijn artikelje slecht hebben gelezen. Dat ik toch vrij uitvoerig op hun reactie ben ingegaan, hangt samen met het belang van de zaken die aan de orde worden gesteld. Op veel van de aangesneden punten wordt namelijk thans een illusiepolitiek gevoerd en wordt de bevolking een rad voor de ogen gedraaid. Het sterkst betreft dat de voorstelling dat door het kabinetsbeleid de werkgelegenheid in stand wordt gehouden 2). Daar dient de ongerustheid naar uit te gaan en dat dient aan de kaak te worden gesteld. Ik ben Van Ginkel en Labohm dankbaar dat zij mij nog eens de gelegenheid daartoe hebben geboden.

L. van der Geest

1) L. van der Geest, Eerst de discussie „op-schonen”, *ESB*, 29 augustus 1979.

2) Voor een nadere uitwerking van dit punt zie: L. van der Geest, Een noodverband, *ESB*, 27 februari 1980.